

Eliterna och företagsekonomiseringen av Sverige

SEDAN NÅGRA ÅR tillbaka har ett antal svenska samhällsvetare inklusive undertecknad ägnat viss forskning åt Sveriges eliter, det vill säga de grupper i samhället som har en oproportionerligt stor tillgång till ekonomiska, kulturella, organisatoriska, kommunikativa och symboliska resurser. Dessa är inte fler än att de ryms i den arbetsgrupp som Riksbankens jubileumsfond skapade 2022, "Riksbankens Jubileumsfonds Områdesgrupp för forskning om eliter", som syftar till att fördjupa förståelsen av forskning om eliter i Sverige och andra länder, samt skapa nätverk och samarbeten som kan främja denna forskning. Därtill finns ytterligare ett antal forskare på olika lärosäten som med mer eller mindre stor energi försöker ta frågan om eliterna på allvar. En aktuell kunskapsöversikt över den svenska elitforskningen finns i antologin *Eliter i Sverige. Tvärvetenskapliga perspektiv på makt, status och klass* (Bengt Erik Eriksson med flera; Studentlitteratur 2018). Utvecklingen av svensk elitforskning känns lovande, då helt enkelt fler och fler verkar intressera sig för ämnet. Även om de teoretiska och metodologiska utgångspunkterna kan vara olika, finns en ökande insikt inte bara bland dem som aktivt forskar om eliter utan även bland sociologer och samhällsvetare i stort om att samhällets socialt, kulturellt och ekonomiskt privilegierade och mäktiga är en grupp som förtjänar mer uppmärksamhet än vad den fått under de senaste decennierna.

En röd tråd i den svenska elitforskningen, liksom i den nordiska, europeiska och amerikanska,¹ är konstaterandet att de ekonomiska och finansiella eliterna fått allt större inflytande ekonomiskt, socialt och moraliskt under de senaste decennierna, detta som ett resultat av en tilltagande "företagsekonomisering" av samhället. Denna ser delvis olika ut beroende på vilket land eller vilken region som avses, men den gemensamma nämnaren är strukturella "reformer" av ekonomin i form av avregleringar och privatiseringar, samt en tilltagande idealisering av den företagsamma, positivt tänkande och entreprenöriella människan, vilka blivit till centrala förmågor för människors "anställningsbarhet". Den företagsekonomiska diskursen och världsbilden har gradvis kommit att kolonisera samhället i stort, vilket till exempel uttrycks genom New Public Management, som beskriver hur offentliga verksamheter i allt högre grad styrs genom företagsekonomiska principer och ideal.

1 För Norge, se till exempel arbetena av Trygve Gulbrandsen och Maren Toft; för Finland Anu Kantola och Hanna Kuusela; för Danmark Anton Grau Larsens och Christoph Houman Ellersgaard; för Frankrike Bruno Cousin och Agnès Van Zanten; för Storbritannien Sam Friedman och Aaron Reeves; och för USA Shamus Khan och Lauren Rivera.

Min nyligen avslutade trilogi om Sveriges eliter i form av en studie av Djursholm 2010–2015, Handelshögskolan i Stockholm 2016–2018 och Kungen 2019–2023 ger tre olika men högst relaterade uttryck för företagsekonomiseringen av Sverige, där ekonomisk makt går hand i hand med politisk och symbolisk makt, och där de ekonomiska och finansiella eliterna, främst inom det privata näringslivet, reproduceras. Detta sker inte bara genom deras professionella aktiviteter i de formella organisationer och byråkratier som de kontrollerar, till exempel privata företag, utan också, och kanske framför allt, genom deras sociala relationer och ”privata” handlande i form av boendeval, livsstil inklusive äktenskapsstrategier, utbildningsval och nätverkande, vilket sett till de speciella kontexter där detta sker konsekvrerar och upphöjer dem.

Kommundelen i Danderyds kommun Djursholm, några mil norr om Stockholm, är inte bara en socialt exklusiv och sluten miljö för sina cirka 9 000 invånare, vilket liksom i många andra länder har betydelse för eliternas upprätthållande av en distans gentemot omvärlden och deras inbördes integrering, med samhällelig segregering och polarisering som följd. Det är också på flera sätt en förebild i det företagsekonomiserade samhället. Detta gör Djursholm inflytelserikt och mäktigt bortom sina geografiska gränser, ett ”ledarsamhälle”: Djursholm är inte något isolat, utan ett samhälle som gör anspråk på att leda oss alla i en tid då våra sociala och estetiska förmågor blivit viktigare än det vi kan i en analytisk och intellektuell bemärkelse. Genom sin sociala och estetiska karaktär kan Djursholm förstås som en viktig moraliserande institution i samhället i stort. Detta understryker betydelsen av den klassiska distinktionen mellan moraliska och intellektuella dygder vid förståelsen av makt och inflytande.

Som är väl känt inom samhällsvetenskapen är utbildningsinstitutioner, särskilt så kallade elitskolor som Handels i Stockholm, centrala för att upprätthålla eliters status och privilegier, inte minst på så vis att de begränsar tillträdet till vissa miljöer genom sina antagningssystem och de examina de utfärdar. På Handels förfinas de sociala och estetiska förmågor som man lärt sig under uppväxten, till exempel i Djursholm, och som gör en ”anställningsbar” för samhällets ledande positioner inom framför allt näringslivet. I allt väsentligt handlar miljöer likt Handels om att lära fiskar att simma. Det väsentliga för studenternas framtida karriärer är inte heller det som de på skolan förvärvar i form av formella kunskaper, utan *hur* de lär sig, och framför allt vilken typ av människa de blir. Som en före detta elev på den brittiska elitskolan Eton en gång i tiden uttryckte det: ”We are often told that they taught us nothing at Eton. It may be so, but I think they taught it very well.”

Som statschef ger kung Carl XVI Gustaf det hela ytterligare legitimitet och konsekration genom sin unika royal touch – under sina 50 år på tronen har han troget arbetat utifrån sitt valspråk ”För Sverige – i tiden”, vilket i praktiken har inneburit: ”För det företagsekonomiserade Sverige”. Genom att i tal och intervjuer, vilka ofta får stor medial uppmärksamhet, sprida och idealisera idén om ”ledarskap”, det vill säga att människor ska vara positivt tänkande, energiska, ansvarstagande, företagssamma och entreprenöriella, samt att genom sådana aktiviteter som medaljföräningar, inbjudningar till kungliga representationsmiddagar och jakter och statsbesök konsekvrera framför allt näringslivets eliter, har kungen på ett systematiskt sätt bidragit

till företagsekonomiseringens successiva genomslag i Sverige; detta har förvisso varit nödvändigt för att upprätthålla hans legitimitet och auktoritet som kung i ett alltmer marknadsinriktat land. Karl XII har kallats för ”krigarkungen” och Gustav III för ”teaterkungen.” Carl XVI Gustaf är helt enkelt ”näringslivskungen”, en monark väl anpassad till dagens Sverige.

Företagsekonomiseringen, som pågått sedan mitten av 1970-talet, har alltså inte bara skett genom politiska och strukturella ”reformer” av ekonomin och samhället, till exempel genom införandet av en skolmarknad, en avreglering av apoteksmonopolet eller en försäljning av statliga bolag; det har också skett genom elitors aktiva handlande i form av exempelvis boende och utbildning och deras spridande av vissa ideal såsom ”ledarskap”. I fallet med Kungen är han historiskt unik genom sin systematiska idealisering av näringslivets värderingar och ideal. Det löper en röd tråd mellan Djursholm, Handels och Kungen, empiriskt såväl som tematiskt, som är väsentlig för att förstå det aktuella fenomenet; men självklart finns flera andra relevanta empiriska sammanhang som är viktiga, såsom exempelvis intresseorganisationer som Svenskt Näringsliv samt vissa professionella och akademiska grupper som nationalekonomer och företagsekonomer.

Då samhällsvetare i Sverige, liksom sina internationella motsvarigheter, i regel är intresserade av frågor om makt, auktoritet och legitimitet, bör det rent allmänt te sig som en självklarhet att även inkludera samhällets privilegierade, mäktiga och ledare i de fortsatta undersökningarna av dagens samhälle, oavsett om man har som huvudsakligt syfte att förstå företagsekonomiseringen eller inte. För exempelvis frågan om segregationen och polariseringen i samhället finns det gott fog för att påstå att näringslivseliterna driver denna utveckling; detta sker exempelvis genom att boendemiljöer i Stockholm som Djursholm, Saltsjöbaden och Östermalm, liksom liknande miljöer runt om i landet, numera i princip är oåtkomliga för normalinkomsttagare, eller genom att en avreglerad skolmarknad, som kommit att präglas av entreprenörer och företagare, gynnar vissa grupper och därmed bidrar till att skapa skillnader mellan klasser i samhället.

Som redan påpekats av andra kan eliter vara svåra att studera, inte minst genom kvalitativa metoder som fältstudier, vilka kräver intensiv fysisk närvaro i eliternas miljöer och intervjuer som förutsätter att man får dem att vilja prata om sin verklighet. Samhällsforskare kan också komma att ifrågasättas och kritiseras av eliterna eller deras associerade på ett sätt som de inte är vana vid från andra undersökningar. Här har särskilt de företagsekonomiska forskarna ett ansvar att bedriva studier av de ekonomiska och finansiella eliterna, då de kan dra fördel av både den kunskap som redan finns inom ämnet om näringslivets ledare och deras värld och det faktum att de är forskare i företagsekonomi, inte i sociologi, socialantropologi eller någon annan disciplin som utifrån eliternas perspektiv kan te sig ”irrelevant” eller till och med fientligt.

Men, som också redan betonats, risken för allehanda sanktioner och kritik från eliternas sida får inte vara ett överstigitligt hinder, oavsett ämnestillhörighet. Samhällsvetare behöver tvärtom utveckla sina metodologiska kunskaper att studera ekonomiska makthavare och andra dominerande aktörer, för att på så vis kunna ge en mer full-

lödlig analys av hur samhället styrs och kontrolleras. Eliter är helt enkelt väsentliga studieobjekt för analyser av makt och auktoritet i dagens samhälle, därför att de har en oproportionerligt stor tillgång till resurser som gör dem mäktiga, inflytelserika och legitima.

Företagsekonomiseringen av Sverige är en fråga som inte bara handlar om ekonomisk makt och vilket slags samhällssystem vi har, utan också hur vi förväntas leva för att uppfattas som ”normala” och ”goda” samhällsmedborgare. Förmår man inte agera på ett företagsekonomiskt sätt, är risken stor att man hamnar i socialt och ekonomiskt utanförskap, ja, till och med klassas som ”arbetshandikappad” och ”funktionsnedsatt”, det vill säga medikaliseras, där sociala och strukturella problem som arbetslöshet och fattigdom görs till personliga brister och begränsningar. Företagsekonomiseringen är alltså en kraft i samhället som kan få långtgående konsekvenser för den enskilde, såväl positiva som negativa – beroende på hur väl man förmår att anpassa sig till den, till exempel genom var man växer upp, var man studerar och i vilka sociala sammanhang man rör sig. Genom att kritiskt och systematiskt undersöka de ekonomiska och finansiella eliterna, vår tids förebilder och hjältar, kan vi bättre förstå hur dagens samhälle skapar både vinnare och förlorare.

Mikael Holmqvist

Docent i sociologi, Professor i företagsekonomi

Stockholms universitet

mikael.holmqvist@sbs.su.se